

kringen der Socialistische Internationale (Oostenrijkers, Fransen, Italianen vooral) in het kader van de volksfrontpolitiek met de Sowjet Unie en de communisten samen te gaan. Secretaris Friedrich Adler met name was een invloedrijk man die wel voor een transactie met Moskou inzake de archieven voelde en ook Nikolaevsky was voor deze koers gewonnen, anders dan Posthumus, die de belangen van zijn eigen instituut in het oog hield. Toch ontving hij op 14 maart 1936 ook een Russische delegatie, waaronder zich Nikolaj Bucharin bevond, op de Keizersgracht (66). Uiteindelijk sprongen de besprekingen met de Russen af, blijkbaar in verband met de verscherpte terreur-fase in de Sowjet Unie (Adler sprak in een brief van 5 september 1936 eufemistisch over 'das Unglück des Prozesses' te Moskou, 70). In 1938 zou de SPD haar archieven ten slotte toch aan Amsterdam verkopen en het Kautskyarchief belandde daar na het overlijden van de veteraan in dat jaar ook. De archieven van de Poolse Bund en de Russische sociaal-revolutionaire partij, benevens die van de Spaanse anarcho-syndicalisten werden mede verworven (de laatstgenoemde nog na afloop van de Spaanse burgeroorlog in 1939). Van Trotski werd inderdaad ook materiaal verkregen, dat ondergebracht werd in het Parijse filiaal van het instituut, waar in de nacht van 6 op 7 november 1936 een inbraak werd gepleegd, blijkbaar van GPU-zijde.

Het IISG begon in de jaren 1936-1940 activiteiten te ontwikkelen als het uitgeven van een bulletin en een review en het voorbereiden van wetenschappelijke publikaties. De koortsachtige werkzaamheid van Posthumus en zijn medewerkers in deze jaren moet hun wel als een enorme blijvende verdienste voor de internationale wetenschap worden aangerekend, ook al was Posthumus zelf op dit terrein als onderzoeker niet zozeer werkzaam. De op bladzijde 114 genoemde maandelijksse ontvangsten van kandidaten in de geschiedenis op het instituut waren thee-recepties.

Het gebeuren van mei 1940 betekende uiteraard een grote slag voor het IISG, al waren voorzorgsmaatregelen getroffen door evacuatie van archivalia naar Engeland. Hunink spreekt onomwonden over 'roof' (135) ten aanzien van het door de bezetters met het instituut gevoerde beleid, dat tot ontwrichting voor vele jaren leidde. Posthumus, die al in 1915 Domela Nieuwenhuis benaderd had met een verzoek om diens archief te mogen bewaren, had kennelijk na de oorlog niet meer het ware plezier in de zaak en trok zich na 1950 als directeur terug.

Het boek geeft mede door de 51 bijlagen, die ongeveer de helft van het geheel beslaan, uitgebreide informatie over tal van aspecten van de lotgevallen van het IISG gedurende de behandelde periode. Onjuist is mijns inziens de mededeling dat oud-wethouder Wibaut 'die nauwe relaties onderhield met bankkringen' Posthumus in de zomer van 1938 zou hebben ingelicht over plannen van de Nederlandsche Bank tot evacuatie van haar goudvoorraad (119). Wibaut, die geen al te beste relaties met de bankwereld had, was in april 1936 overleden.

A. F. Mellink

M. L. Bemelmans-Videc, *Economen in overheidsdienst. Bijdragen van Nederlandse economen aan de vorming van het sociaal-economisch beleid, 1945-1975* (3 dln., Dissertatie Rotterdam; Leiden: Vakgroep bestuurskunde RUL, 1984, 653 blz., vi + 263 blz.).

De boven aangekondigde studie is helaas in eigen beheer uitgegeven. Het valt te betreuren

omdat de inhoud belangrijk is maar wij troosten ons met de gedachte dat zij in de voornaamste bibliotheken aanwezig zal zijn. Onder wisselende publieke waardering hebben de academisch gevormde economen na de tweede wereldoorlog een zwaar stempel gedrukt op het sociaal-economisch beleid van de overheid en daarmee op de inrichting van de moderne volkshuishouding. Het gold voor hen die in dienst van de overheid waren en te meer voor de economen die als bewindsman optraden. Namen van Lieftinck, Van den Brink, Zijlstra en Witteveen roepen onmiddellijk iets voor ons op. Algemene achtergrond vormt uiteraard de sinds het interbellum aanwassende overheidstaak op economisch terrein. Hoewel de naoorlogse tijd van stringent economisch ingrijpen door de overheid rond 1950 al was verstreken, resteerde ook in de liberaal getinte overleg-economie een waaier van sociaal-economische taken, van uitvoerende en adviserende aard. Thans is nog niet het moment gekomen dat we alom vernemen dat er teveel economen in dienst van de overheid zijn. Daarin zou een caesuur voor een studie als deze kunnen liggen. Dat is niet het geval. Het jaar 1945 spreekt voor zich; 1975 als eindpunt is subjectief gegeven door vooronderzoek en bewerking der gegevens door de auteur.

Wat heeft Bemelmans-Videc nu gedaan en wat zijn de uitkomsten van haar onderzoek? Haar eerste deel schetst de algemene achtergrond van maatschappelijke en wetenschappelijke aard, de institutionalisering van de overheidsactiviteit in het sociaal-economische vlak, alsmede van de economische wetenschapsbeoefening, en de recruteringspolitiek der overheid inclusief de feitelijke recrutering van economen. Na het aanbrengen van deze contouren volgt in het tweede deel de bespreking van de vraag naar de invloed van de econoom in dienst der overheid op de sociaal-economische beleidsvorming, waarbij binnen het kader van de sociaal-economische politiek het accent is gelegd op de loon- en prijspolitiek. Zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve dimensies van de invloed der economen in overheidsdienst worden hier uitvoerig besproken. Dit onderdeel besluit met een bespreking van de econoom in de Sociaal-Economische Raad. Het derde deel bevat de tabellen betreffende de recrutering in velerlei aspecten, de bezetting van rangen met eveneens een veelzijdige onderverdeling en ten slotte de bijlagen, waarin onder andere de handleiding voor de afgenomen interviews, aantallen afgestudeerden en vakkenpakketten der academische opleidingen. Als inventarisatie vormen deze drie delen al een indrukwekkend geheel, maar de vraag rijst wat nu de uitkomsten zijn? Wat is, al of niet wisselend in de loop van dertig jaren, de invloed van de overheidseconoom op het bewuste beleid geweest?

Het is goed vooraf te bedenken dat de auteur hiertoe niet een volgtijdelijke en daarmee historische analyse geeft, beginnend bij het wederopbouwsucces van na de oorlog tot de ontplooiing van een rampzalig gebleken industriepolitiek. De gekozen dertig jaren vormen één moment. Daarop is een politicologische en sociologische analyse toegepast die de historicus belangwekkende bevindingen aanreikt maar geen historische uitkomsten verbonden aan bepaalde momenten van economisch beleid waaruit een zekere lotswisseling zou kunnen voortspuiten. Dit laatste was het onderwerp niet en ook zonder dat zijn de resultaten belangwekkend genoeg, ook voor de historicus. De bijeengebrachte cijfers vormen een rijke bron voor een kwantitatieve schets van de econoom in overheidsdienst; diens professionalisering treedt duidelijk naar voren. Het behoeft geen verrassing te zijn maar het is nu exact aangetoond dat zijn relatieve formele autoriteitspositie is versterkt. Belangrijk is ook dat in het overheidsapparaat zelf en in de wijze waarop het beleid tot stand komt, een veelvoud van elkaar compenserende en neutraliserende momenten van beïnvloeding zijn die de beeldvorming van de 'vierde macht' als homogeen en als eenheid te manipuleren machtsblok

sterk relateert. De voorstelling van de economische deskundigheid in het algemeen als een machtsfactor van technocratische aard bleek maar voor een kleine minderheid van de respondenten reëel te zijn; ongeveer 60% vond dit een overdreven kwalificatie. Economische problematiek is immers voor velerlei interpretatie vatbaar terwijl de verfijning van het economisch-politiek instrumentarium de beleidskeuze eerder verruimt dan verkleint.

Dit boek kwam tot stand onder leiding van de promotoren W. Albeda en J. J. A. van Doorn. Een punt van kritiek kan zijn dat aan de jaren twintig en dertig bij wijze van inleiding wel erg weinig aandacht wordt gegeven. Voor het onderwerp liggen daar toch de eerste aanzetten. Algemeen economisch-historische werken (Brugmans, Klein, Messing, De Vries en de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*) zijn niet geraadpleegd; vandaar misschien een verschrijving als 'de grote depressie in de jaren twintig en dertig' (615). Onbekend is de auteur, die veel aandacht geeft aan de academische opleiding, ook gebleven met de geschiedschrijving van de Katholieke Hogeschool te Tilburg. Het is om maar in de termen te blijven geen zonde maar wel een gemis omdat in deze omvangrijke en boeiende studie wel naar volledigheid is gestreefd.

Joh. de Vries

B. Reinalda, *De dienstenbonden, klein maar strijdbaar* (Baam: Ambo, 1985, 448 blz., f49,50, ISBN 90 263 0732 2).

Dit boek is een voortzetting van het werk *Bedienden georganiseerd*, dat de schrijver in 1981 tot dissertatie diende aan de Groningse universiteit (zie *BMGN*, XCVIII (1983) 621 vlg.) en dat in beknopte vorm ook onder de titel *Onze strijd* verscheen als uitgave ter gelegenheid van de fusie van de NVV-bond Mercurius en de Dienstenbond NKV tot Dienstenbond FNV in genoemd jaar. Hierin werden ontstaan en ontwikkeling van de vakbeweging van handels- en kantoorbedienden in Nederland sedert haar begin omstreeks 1860 tot in de tweede wereldoorlog behandeld. Evenals de beknopte uitgave van 1981 is het nieuwe werk geïllustreerd, anders dan het proefschrift, hetgeen de aantrekkelijkheid verhoogt, te meer daar de auteur steunend op zijn gegroeide ervaring de leesbaarheid van zijn acht hoofdstukken door goede indeling en stilerende heeft bevorderd. Aan de grondigheid van *De dienstenbonden* op het punt van documentatie en verantwoording behoeft geen twijfel te bestaan (men zie ook de aan het boek toegevoegde bijlagen), maar over het geheel genomen doet de detaillering geen afbreuk aan de samenhang van het verhaal.

Een fundamentele wijziging op het terrein der vakbeweging was kort na de tweede wereldoorlog de overgang tot de bedrijfstaksgewijze organisatie, ook in de sector der handels- en kantoorbedienden, die voortaan ten dele in andere bedrijfsbonden werden ondergebracht. Slechts het personeel uit handel, bank- en verzekeringswezen en vrije beroepen bleef over voor de thans als dienstenbonden aangeduide oude organisaties als de Algemene Bond Mercurius en de beide confessionele bonden, die gedrieën sinds 1945 in een bedrijfsunie samenwerkten. De rooms-katholieke en protestants-christelijke hoofdarbeidersbonden aanvaardden de reorganisatie nog wat moeizamer dan de modernen. In 1951 werd zelfs een beroep gedaan op het episcopaat door enkele katholieke bonden, waardoor de zaak tot 1960 traineerde! Dit is te meer opmerkelijk daar het nieuwe systeem in de lijn van de van deze zijde sterk voorgestane publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (wet van 1950) lijkt te liggen.